

Štandardy pravdy a istoty v procesnom práve (právno-filozofické a právno- historické pozadie problému)¹

prof. JUDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M, mim. prof. doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.
Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika

Abstrakt: Príspevok predstavuje meniace sa štandardy pravdy a istoty v procesnom práve, ktoré autori sledujú od antických a stredovekých čias až do súčasnosti. Kým dejinný vývoj bol sa doteraz podávaný podával ako vývoj hľadania pravdy, autori sa prihovárajú k poňatiu vývoja štandardov procesného práva ako vývoja štandardov istoty. Kým stredoveká istota, nachádzaná vo viazanej dôkaznej teórii, narážala na objektívne aj subjektívne presvedčenie (poznatie a istotu) sudcu, rovnako naň narážala aj formálna pravda v liberálnom civilnom procese. Riešenie vo forme hľadania objektívnej/skutočnej pravdy v materialistickom poňatí marxisticko-leninskej teórie práva sa však tiež neosvedčilo. Súčasná koncepcia tak namiesto pravdy operuje skôr s konceptom istoty, ktorú však treba vnímať ako objektivizovanú subjektívnu istotu, t. j. ako istotu bez racionálnych a objektívnych pochybností.

Abstract: The paper presents the changing standards of truth and certainty in procedural law, which the authors follow from the ancient and medieval times to the present. While the historical development has so far been presented as the development of the search for truth, the authors argue for the idea of the development of standards of procedural law as the development of standards of certainty. While the medieval certainty was to be found in the bound proof theory, this was in conflict with the objective and subjective conviction (knowledge and certainty) of the judge. The same problem emerged in liberal procedural law with regard to formal truth in the civil procedure. The solution was found in the form of a search for objective/real truth – in the materialistic concept of Marxist-Leninist theory of law. However, neither this approach did prove successful. Thus, instead of truth, the current theories operate rather with the notion of certainty. This should be thereby perceived as objectified subjective certainty, being a certainty without rational and objective doubts.

Kľúčové slová: istota, procesné právo, epistemológia, noetika, materiálna pravda, formálna pravda

Key words: certainty, procedural law, epistemology, noetics, material truth, formal truth

Úvod

Otázka hľadania pravdy v súdnom konaní a konštatovania skeptických možností jej vyjadrenia/vyjavenia sa spája už s epideiktickými rečami² sofistu a rétora Gorgia z Leontín (490/483 – 380/376 pred Kr.). Išlo o vzorové rétorické cvičenia súdnych rečí relativizujúce možnosti hľadania pravdy v trestnom konaní (obhajoba Palaméda obvineného z velezrady³), či poukazujúce na konflikt pravdy a mienky (Chvála Heleny⁴). Bol to teda práve Gorgias, ktorý do súdnych rečí ako prvý v európskych

podmienkach vniesol argumentáciu na základe pravdepodobnosti a vôbec kategóriu pravdepodobnosti. Tento objav mu historicky pripísal aj samotný Platón v dialógu Faidros. Už Gorgias tak otváral otázku, čo hľadá sudca v rámci zisťovania skutkového stavu – či pravdu, spravodlivé urovnanie sporu, alebo pravdepodobnú a racionálne únosnú rekonštrukciu toho čo sa stalo? Dnes je zrejme cieľom každého konania, vrátane trestného procesu, zistenie skutkového stavu bez objektívnych racionálnych pochybností – ako najpravdepodobnejšie a racionálne najúnosnejšie zistenie vychádzajúce a rešpektujúce obmedzené možnosti a schopnosti ľudského poznávania. Vývoj smerom k súčasnému stavu sa pritom dámožno zhrnúť ako vývoj meniacich sa štandardov procesného práva v otázkach pravdy a v otázkach istoty sudcu, resp. štandardov toho, čo je dobovo akceptovateľné ako cieľ právno-aplikačného procesu, a štandardov operácií, ktorými tento cieľ možno dosiahnuť. Práve uvedeným štandardom s dôrazom na „štandardy istoty“, budeme na tomto mieste venovať podrobnejšiu pozornosť⁵.

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-19-0050 Trestnoprávna ochrana slobody. Autori ďakujú recenzentom príspevku za podnetné pripomienky.

² Bližšie pozri SUVÁK, V. Žáner epideiktických rečí a Gorgiov Palamédés. *Filozofia*. 2014, roč. 69, č. 3, s. 256–266.

³ GORGAS. Palamédova obrana. *Filozofia*. 2014, roč. 69, č. 3, s. 267–273 (Preklad: Andrej Kalaš).

⁴ GORGAS. Chvála Heleny. *Filozofia*. 2016, roč. 71, č. 5, s. 425–430. (Preklad: Andrej Kalaš a Zuzana Zelinová).

1. Pravda, pravdepodobnosť, istota, pochybnosť, štandardné právne operácie

Otázka pravdy a pravdivosti predstavuje nielen zložitú praktickú, filozofickú, ale osobitne aj právnickú otázku. Vedná oblasť v rámci systematickej filozofie, ktorá sa zaoberá predpokladmi a možnosťami poznania pravdy, je jednak širšie poňatá teória poznania – epistemológia (tradične nazývaná aj gnozeológia), ale osobitne aj užšie postavená teória pravdy – noetika. Tá pritom rozlišuje rôzne definície a teórie pravdy, ktorých je niekoľko desiatok.⁵

Za najrozšírenejšiu a všeobecne v historickom priereze najakceptovanejšiu sa minimálne v európskych podmienkach považuje tzv. **korešpondenčná teória pravdy**, ktorej sa hovorí aj aristotelovsko-tomistická (odkazujúca na Aristotela, ktorý stojí pri jej zrode, a sv. Tomáša Akvinského, ktorý stojí pri jej opätovnom rozšírení od čias stredoveku), či aristotelovsko-scholastická. Jej podstatou je tvrdenie, že pravda je „súlodom veci a rozumu“ (*adaequatio rei et intellectus*), inými slovami súladu medzi realitou a naším vnímaním.

Okrem tejto teórie pravdy však existuje množstvo ďalších teórií – tak sa rozlišuje pravda sémantická, logická, koherenčná, pragmatická (podľa praktických výsledkov), konsenzuálna, a i.⁶ Tie pre náš nás môžu byť prínosnými osobitne v situáciách, kedy nie je využiteľná korešpondenčná teória pravdy. Využitelnosť korešpondenčnej teórie pravdy totiž predpokladá v prvom rade schopnosť posúdiť súlad medzi realitou a jej vnímaním. To však objektívne nie je možné v spojitosti so skutočnosťami, ktoré sudca či iný orgán aplikácie práva nevidí vlastnými očami – teda v spojitosti s tvrdeniami a namietanými verziami skutočnosti protistrán, rozpornými tvrdeniami, nepriamymi dôkazmi a pod. Odborne možno tento stav označiť ako problém neúplnosti vstupných dát a vyvrátenosti tvrdení, ktoré predstavujú základnú výzvu pre teóriu pravdy v jej korešpondenčnej podobe. Namiesto korešpondenčnej pravdy tu preto prichádza do úvahy osobitná konsenzuálna alebo koherenčná teória pravdy,⁷ t. j. skutočnosť vytvorená sporovými stranami a ich konsenzom

na skutkovom základe sporu, alebo pravda vytvorená samotným orgánom aplikácie práva v zmysle skonštruovanej udržateľnej a koherentnej skutočnosti ako základu pre aplikáciu právnych noriem. V tejto súvislosti prirodzene vyvstáva otázka, či vôbec možno hovoriť o pravde, alebo skôr o pravdepodobnosti, ako to naznačoval už Gorgias.

Na pomoc nám tu môže opäť prísť filozofická epistemológia, resp. noetika. Okrem pravdy sa totiž teória poznania a teória pravdy zaoberajú aj tzv. teóriou pravdepodobnosti, ktorá sa tiež člení na viacero druhov pravdepodobnosti. Rozlišuje sa tak napríklad pravdepodobnosť frekvenčná (napr. pri hode mincou), propenzitná (fyzikálna), logická (operuje s logickým stupňom vyplývania), či epistemická. Práve posledná ostatne zmienaná, epistemická pravdepodobnosť, teda pravdepodobnosť správnosti poznania, založená na istote a na súlade s logikou, sa javí byť z hľadiska práva najzaujímavejšou kategóriou pravdepodobnosti, operujúcou podporne s pojmami istoty a pochybnosti.⁸ Jej osobitným druhom je pritom tzv. **expertná epistemická pravdepodobnosť**, ako pravdepodobnosť, pri ktorej možno hovoriť o tzv. **objektívnej istote**, ako stave, v ktorom neexistuje, nie je prítomná, racionálna objektívna pochybnosť, a zároveň platí, že **na iracionálne subjektívne pochybnosti sa neprihliada**.

Istota je pritom v epistemológii a noetike tradične definovaná ako neprítomnosť obavy z omylu a je chápaná jednak ako subjektívny psychologický stav – opak pochybovania; vtedy ide o subjektívnu istotu. Jej párovou kategóriou je pritom **objektívna istota – ako nemožnosť racionálnej objektívnej pochybnosti**, ktorá vyjadruje maximálny stupeň epistemickej pravdepodobnosti, odborne nazývanej práve ako už zmienaná forma „expertnej epistemickej pravdepodobnosti“. Tá je teda príznačná absenciou racionálnej pochybnosti, ktorá jediná je objektívna, na rozdiel od iracionálnej pochybnosti, ktorá je subjektívnou, a ktorá nehrá rolu pri konštruovaní expertnej epistemickej pravdepodobnosti.⁹

Orgán aplikácie práva sa teda všade tam, kde sa nemôže sám na vlastné oči presvedčiť o pravde za použitia teórie korešpondenčnej pravdy, sa môže a má sa snažiť práve o takúto, tzv. expertnú epistemickú pravdepodobnosť, t. j. pravdepodobnosť s objektívnou istotou (bez racionálnych objektívnych pochybností). Sudca – minimálne v českých a slovenských podmienkach – tak musí byť presvedčený o pravdivosti dôkazov v zmysle objektívnej istoty (porovnaj napr. rozhodnutie R 20/80), pri neprítomnosti racionálnych pochybností,¹⁰ ako to požaduje práve náuka o expertnej epistemickej pravdepodobnosti.¹¹

⁵ Existenčná; korešpondenčná; koherenčná (relačná); konvencionalistická; asertívne redundantná; neasetrívne performačná; pragmatická; pozitivistická; verifikačná alebo falzifikačná; simplifikačná; metajazyková; postmodernistická; deflačná; konvergenčná; perspektivistická; marxistická; obrazová; supervaluačná a i. Teórie pravdy pritom existujú sémantické alebo logické (oprotene od bežného jazyka), a z iného uhla pohľadu hľadiska deflačné (pravda je podľa nich neanalyzovateľná a nemožno dospieť k jej netriviálnemu vysvetleniu) alebo inflačné (pravda je podľa nich analyzovateľná a možno dospieť k jej netriviálnemu vysvetleniu). Pozri bližšie DOKULIL, M. Skromný (a predbežný) príspevek k teóriám pravdy. In: J. Nosek (ed.). *Úvahy o pravdivosti*. Praha: Filosofia, 2001, s. 21 a nasl.

⁶ JABLOŇSKA-BONCA, J., ZEIDLER, K. *Pravnik a sztuka retoryki i negocjacji*. 2. vydanie. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016, s. 234 a nasl.

⁷ Taktiež GAZDA, V. *Hľadání pravdy v civilním procesu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020.

⁸ NOVÁK, L., VOHÁNKA, V. *Kapitoly z epistemologie a noetiky*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 188.

⁹ Tamže, s. 233 a nasl.

¹⁰ Racionalita sa prejavuje najmä argumentáciou, ktorá je v súlade s formálnou logikou (pozri rozhodnutie rozh. Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 9 Odo 1438/2000).

¹¹ Pozri: TICHÝ, L. Dokazování příčinné souvislosti a proporcionální odpovědnost za škodu. In: L. Tichý et al. *Prokazování příčinné souvislosti multikauzálních škod*. Praha: Karolinum, 2010, s. 59. V Nemecku a Rakúsku sú tieto nároky miernejšie. Porovnaj: GREGER, R. Hodnocení důkazů a míra důkazů.

Stále tu však zostáva nezodpovedanou otázka, kedy v skutočnosti ide o racionálne objektívne pochybnosti, a kedy naopak o subjektívne a iracionálne pochybnosti, a teda kedy sa naozaj dosahuje objektívna racionálna istota a expertná epistemická pravdepodobnosť, na rozdiel od subjektívnej iracionálnej istoty a subjektívne vnímanej pravdepodobnosti. Na to osobitne v právnej vede a právnej praxi dobovo poskytovali a aj dnes poskytujú odpoveď **dobovo akceptované štandardné právne operácie** – historické alebo dnešné koncepcie zisťovania a hodnotenia skutočnosti, resp. dôkazných prostriedkov, ako akési všeobecne akceptované štandardy, resp. paradigmy racionálnosti, objektívnosti, t. j. „expertnosti“ postupu orgánov aplikácie práva. Práve **týmto štandardným operáciám a s nimi súvisiacim „štandardom istoty“** – v ich súčasnej podobe (racionálnej objektívnosti v osvietenskom chápaní), ako aj v podobe ich historických predchodcov (viazanej dôkaznej teórie, ale tiež aj čistej liberálnej formálnej pravdy v civilnom procese) je **venovaný náš príspevok**.

2. Štandardné operácie hľadania istoty v procesnom práve obdobia stredoveku a novoveku

„Skutočná“ pravda a jej zistenie neboli v minulosti nevyhnutnými ideálmi procesného konania.¹² Už v ranostredovekých právnych dejinách možno totiž hovoriť o uplatňovaní kombinácie procesnoprávných štandardov formálnej a materiálnej pravdy. Zásadnou požiadavkou a cieľom každého súdneho či mimosúdneho riešenia právnych sporov totiž bolo skôr urovanie sporu k obojstrannej spokojnosti, vedúc k uzmierneniu sporových strán. Z tohto dôvodu môžeme možno v dobových prameňoch nájsť množstvo káz ukončovaných zmierom, resp. urovaním/pokonávkou, čo v podstate znamená „vzdanie sa hľadania pravdy“, resp. objasňovania skutkového stavu.¹³ Práve tomuto modelu vyriešenia sporu najviac napomáhali iracionálne dôkazné prostriedky, vrátane ordálov, predpokladajúcich božský zásah vyjavenia skutočnej pravdy. Práve obavy z výsledku takéhoto iracionálneho procesného postupu pritom paradoxne efektívne viedli strany k dobrovoľnému konsenzuálnemu urovnaniu sporu, a teda ku konštruovaniu konsenzuálnej (formálnej) pravdy na účely príslušného súdneho konania či alternatívneho riešenia sporu. Ako najracionálnejšie a najšetnejšie riešenie sa totiž práve pri ordáloch javilo „vyhnúť sa“ dokazovaniu skutkového stavu, rezignovať na materiálnu či skutočnú korešpondenčnú pravdu a radšej spor urovnať s čiastočnými ústupkami, než riskovať úplný neúspech.¹⁴

In: Tamže, s. 69 a nasl.

¹² Bližšie pozri aj GÁBRIŠ, T. Hľadanie pravdy v histórii práva. *Právny obzor*. 2018, roč. 2, s. 113–127.

¹³ GÁBRIŠ, T. *Directio methodica v dejinách uhorského procesného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2020, s. 25.

¹⁴ Ide o obdobu teórie hier. Pozri BRAUN, M., HERBERICHS, C.

Ordály s výnimkou súboja a prísahy sa v našich končinách prestali vykonávať v 13. storočí,¹⁵ avšak stredoveké právo aj naďalej stále zotrvalo na zásade, že cieľom riešenia sporu je primárne uzmierniť sporové strany, a nie hľadať pravdu. Výnimkou bolo zisťovanie skutkového stavu pri presadzujúcom sa vyetrovacom princípe spojenom zároveň s procesnoprávnym štandardom materiálnej pravdy v kauzách „verejného dobra“, resp. verejného záujmu, v zatiaľ však len početne veľmi obmedzenom množstve a druhu prípadov (najmä notorických zločincov, zločínov proti panovníkovi a pod.).

Myšlienka zisťovania skutkového stavu sa však nastoľovala aj v konaniach spravovaných akuzačným princípom. Práve tu sa pritom formulovala a do praxi aplikovala aristotelovsko-tomistická teória korešpondenčnej pravdy, a identifikovali sa jej limity osobitne s ohľadom na nemožnosť posúdenia pravdivosti minulých skutkových stavov, ktorých sudca sám nebol očitým svedkom. Tým sa zároveň otvárala nielen otázka pravdy, ale aj istoty sudcu. Za zásadné sa pritom považovali východiská, ktoré vyslovil už sv. Tomáš Akvinský (vychádzajúci pritom z právnika Aza) a nájdeme ich aj v základnom diele uhorského stredovekého práva – Opus Tripartitum od Štefana Werbőczyho (1514), v jeho Prologu v čl. 14: „*A k tomu, aby bol rozsudok vysluhovaním spravodlivosti, sú (podľa Svätého Tomáša) potrebné tri veci. Po prvé: aby vyplýval zo sklonu k pravde; po druhé: aby pochádzal z moci sudcu a jeho právomoci; po tretie: aby vyplýval z triezveho pohnutia mysle. ... Lebo ak je rozsudok v rozpore so skutočnou spravodlivosťou ... vtedy nie je správny...*“¹⁶

Hľadanie pravdy, presnejšie „sklonu k pravde“ (pravdepodobnosti) a racionalita v medziach legality mali byť predpokladmi spravodlivosti súdneho konania. Samotné použitie spojenia „sklonu k pravde“ pritom naznačuje práve limity korešpondenčnej teórie a nevyhnutnosť pracovať aj s konceptom pravdepodobnosti – a to zrejme dobovo vnímanej expertnej epistemickej pravdepodobnosti s objektívnymi a objektivizovanými štandardmi racionálnej istoty, „triezveho pohnutia mysle“. Tieto „štandardy procesnej istoty“ však dobovo nadobudli inú formu než

Gewalt im Mittelalter: Überlegungen zu ihrer Erforschung. In: *Gewalt im Mittelalter: Realitäten – Imaginationen*. München: Wolhelm Fink Verlag, 2005, s. 28.

¹⁵ Zásadným prameňom podávajúcim informácie o vykonávaných ordáloch z územia Uhorska (konkrétne dnešného Rumunska) je Regestrum Varadinense z tretiny 13. storočia. Pozri: GÁBRIŠ, T. Regestrum Varadinense vo svetle najnovších (právno)historických prístupov. *Právnohistorické studie*. 2009, 40, s. 343–358.

¹⁶ Prologus, tit. 14 Opus Tripartitum: „*Ut autem iudicium sit actus iusticie (auctore Thoma) tria requiruntur. Primo ut procedat ex iusticie inclinatione. Secundo ex praesidentis autoritate atque iurisdictione. Tertio ut exeat proferaturque ex prudentiae recta ratione. ... Si enim iudicium aut sit contra rectitudinem iusticie ... tunc non rectum.*“ BAK, J. M., BANYÓ, P., RADY, M. (eds. and trans.). *Stephen Werbőczy: The customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517)*. Budapest: Charles Schlacks, Jr., Idyllwild CA, CEU, 2005, s. 38.

dnes — formu **viazanej dôkaznej teórie**, uplatňovanej v procesnom práve stredoveku a novoveku v podstate až do čias osvietenstva.

Rímsko-kánonický proces pri hľadaní objektívnych štandardov totiž kládol veľký dôraz na legálnosť — na to, že sudca má rozhodovať podľa predpísaného postupu a podľa zákona, resp. širšie podľa práva. Dokazuje to aj ustanovenie titulu 75 § 8 druhej časti diela *Opus Tripartitum*, podľa ktorého sudca má rozhodovať „na základe námietok a výrokov dvoch alebo viacerých účastníkov konania a poväčšine na základe obsahu spisov a listín ...“¹⁷ a nemá zohľadňovať svoje vlastné poznatky o veci. Zásadne sa totiž malo za toprevládajúci názor, že svedomie sudcu je dvojakého druhu (čl. 16 Prologu¹⁸) — jedno ako súkromnej osoby a druhé ako verejného činiteľa. Pritom, podľa čl. 15 Prologu, Werbőczy vychádzajúci z Tomáša Akvinského a zo stredovekého právnika Aza konštatuje, že, „... *súdenie prináleží sudcovi ako vykonávateľovi verejnej moci, preto pri jeho výkone nesmie zisťovať skutkový stav podľa toho, čo sa dozvedel ako súkromná osoba; ale podľa toho, o čom sa dozvie ako úradná osoba*...“¹⁹ Katolícka morálna teológia a rímsko-kánonický proces teda očakávali, že sudca bude so svojim dvojakým svedomím vykonávateľom zákonných príkazov a garantom procesných štandardov bez ohľadu na prípadný rozpor so svojim súkromným svedomím (a subjektívnymi, či dokonca i objektívnymi pochybnosťami) — podľa čl. 16 § 3 Prologu k *Opus Tripartitum* totiž iba „*najvyšší sudca, napríklad pápež, cisár alebo iný, koho zákony nezaväzujú, musí vždy prihliadať na skutočnosť*“²⁰. Naopak, „... *nižší sudca musí vždy, i napriek svojmu svedomiu, súdiť na základe procesných prednesov a dôkazov; a preto sa nepreviní, lebo ho k takému konaniu núti moc práva*“²¹. *Opus Tripartitum* ďalej pokračuje aj o svedomí katov, resp. exekútorov: „... *ak rozsudok neobsahuje príliš zjavnú nespravodlivosť, nepreviní sa jeho vykonaním, lebo*

nie sú povolaní preskúmať rozsudky svojich nadriadených, a teda nie oni utratia nevinného, ale sudca, ktorému slúžia“.²²

Uvedené postoje potvrdzuje aj o storočie mladšia práca Jána Kitoniča *Directio methodica* z roku 1619 (*Directio Methodica Processus Iudicarij Iuris Consuetudinarij, Inlyti Regni Hungariae*, Metodické pokyny k súdному procesu podľa obyčajového práva slávneho Uhorského kráľovstva²³). Základom dokazovania v danej dobe — čo je zreteľné aj z Werbőczyho a aj z Kitoniča — bolo **uplatnenie viazanej dôkaznej teórie ako objektívneho pravdepodobnostného štandardu procesnej istoty, pričom sa takmer vôbec nezohľadňovalo sudcovo vlastné objektívne alebo subjektívne presvedčenie**.

Práve s týmito ustanoveniami katolíckej teológie a náuky rímsko-kánonického procesného práva od 16. storočia čoraz dôraznejšie polemizovali protestantskí teológovia a právnici,²⁴ poukazujúci na neudržateľnosť oddelenia súkromného a verejného svedomia. Protestantskí myslitelia totiž naopak dôraz kládli práve na súkromné svedomie sudcu, postupujúc tak v rozpore s rímsko-kánonickým procesným princípom *iudex secundum allegata non secundum conscientiam iudicare debet* (sudca má súdiť podľa tvrdených skutočností a nie podľa svojho svedomia).²⁵ Preto boli tieto štandardy, spolu so štandardmi viazanej (legálnej) dôkaznej teórie spojenej s „vážením“ dôkazov, postupne opúšťané, a to osobitne po Veľkej francúzskej revolúcii.

Nový, liberálny proces, formujúci sa na troskách starej Európy po francúzskej revolúcii tak zaviedol **voľné hodnotenie dôkazov** podľa súkromného svedomia sudcu, avšak za dodržania postupu racionálneho a objektívneho **v zmysle nových štandardov procesnej istoty v zmysle osvietenskej objektívnosti a racionálnosti**. Konkrétne francúzska ústava z roku 1791 výslovne sudcom uložila, že majú súdiť „*suivant votre conscience et votre intime conviction*“ („podľa vášho svedomia a podľa vášho vnútorného presvedčenia“). Odvtedy sa vo väčšine štátov Európy datuje princíp voľného hodnotenia dôkazov a zohľadnenia racionálneho a objektívneho slobodného presvedčenia sudcu. Princíp voľného hodnotenia dôkazov tak nachádzame zakotvený nielen v rakúskom trestnom poriadku č. 119/1873 R. z., ale aj v modernej uhorskej kodifikácii trestného procesného práva (§ 324 zák. čl. XXXIII/1896), platiacich popri sebe na našom (česko-slovenskom) území až do prijatia prvého spoločného československého kóde-

¹⁷ Tit. 75 § 8 *Opus Tripartitum*: „*Iudex enim ex obiectionibus et allegationibus duarum plurium ve partium et plerumque litterarum ac litteralium instrumentorum coram eo productarum et exhibitarum continentis et tenoribus sententiam decernere tenetur*.“ Tamže, s. 348.

¹⁸ Prologus, tit. 16 *Opus Tripartitum*: „*De duplici conscientia iudicis: videlicet rei et dicti*“. Prologus, tit. 16 § 2 *Opus Tripartitum*: „*Iudex autem duplicem personam representat: unam privatam, aliam publicam*.“ Tamže, s. 42.

¹⁹ Prologus, tit. 15 *Opus Tripartitum*: „*Dic quod iudicare pertinet ad iudicem secundum quod fungitur publica potestate, ideo instrui debet in iudicio non secundum quod ipse iudex novit tanquam persona privata, sed ut sibi innotescit tanquam personae publicae*.“ Tamže, s. 40.

²⁰ Prologus, tit. 16 § 3 *Opus Tripartitum*: „... *quod si sit supremus iudex ut Papa et imperator vel alius qui non adstringitur legibus tunc debet sequi veritatem*“. Tamže, s. 42. Tu ide o princípy vyslovené už v 12. storočí Jacquesom de Révigny, ktoré následne prevzali Antonio Padoa-Schioppa, Pierre de Belleperche, Cino da Pistoia a Bartolus zo Saxoferrata

²¹ Prologus, tit. 16 § 3 *Opus Tripartitum*: „*Si vero est iudex inferior tenetur secundum allegata et probata etiam contra conscientiam iudicare, nec tunc peccat quia restringitur ad id faciendum iuris autoritate*“. Tamže, s. 42.

²² Prologus, tit. 16 § 5 *Opus Tripartitum*: „*Si vero non adeo manifestam contineat iniusticiam tunc non peccant exequendo quia sententiam superioris non habent discutere nec ipsi innocenter interimunt sed iudex cui ministerium praebent*.“ Tamže, s. 44.

²³ V preklade pozri GÁBRIŠ, T. *Directio methodica v dejinách uhorského procesného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2020, 544 s.

²⁴ DECOCK, W. The Judge's Conscience and the Protection of the Criminal Defendant: Moral Safeguards against Judicial Arbitrariness. In: A. Musson,– G. Martyn,– H. Pihlajamäki (eds.). *From the Judge's Arbitrium to the Legality Principle*. Berlin: Duncker & Humblot, 2013, s. 79 a nasl.

²⁵ Tamže, s. 81–82, 87.

xu trestného práva procesného – zákona č. 87/1950 Zb. o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok).

To, čo vyhovovalo trestnému procesu, však nebolo celkom pretavené do civilného procesu – zrod liberálneho civilného procesu s formálnou pravdou konštruovanou stranami totiž opäť – len iným spôsobom – narážal na nemožnosť zohľadnenia sudcovho vlastného presvedčenia.

3. Štandardy procesnej istoty medzi objektívnosťou a objektívnou pravdou

Voľné hodnotenie dôkazov prinieslo odklon od dovtedajších štandardov oddeleného svedomia sudcu ako verejného činiteľa od jeho vnútorných presvedčení. Tým sa odstránilo napätie medzi zjavnou nespravodlivosťou viazanej dôkaznej teórie ako štandardu istoty a znalosťou skutočného stavu vo sfére objektívnej aj subjektívnej istoty samotného sudcu.

Nevyriešila sa však otázka rozporu medzi korešpondenčnou teóriou pravdy, ktorú možno aplikovať práve tam, kde bol sudca očitým svedkom skutočností, alebo kde je očitým svedkom presvedčivých dôkazov vypovedajúcich o objektívnej pravde, a situáciami, v ktorých nie je možné použiť túto teóriu pre nedostatok objektívnych dôkazov. Čiastočným riešením sa v koncepcii liberálneho procesného práva 19. storočia mal stať štandard „formálnej pravdy“, presadzovaný osobitne v civilnom procese, špeciálne v sporovom konaní. Ten znamenal, že pánmi sporu sú **sporové strany, ktoré konsenzuálne alebo vo vzájomnom konflikte ustávajú skutkový stav**, z ktorého má sudca vychádzať. Problém hľadania pravdy sa teda sňal z ramien sudcu a bremeno sa uložilo stranám sporu. Tie majú „vytvoriť“ taký skutkový stav, ktorý sudca akceptuje ako východisko pre svoje rozhodnutie.

Uvedený postup však nebol a nie je doktrínálne plne akceptovateľný v mimosporovom civilnom konaní, kde nie sú prítomné dve strany sporu s protikladnými záujmami. A problematickým bol aj v samotnom „čistom“ sporovom konaní, kde zase zasa znemožňoval sudcovi zohľadniť jeho objektívne aj subjektívne presvedčenie o skutkovom stave.

Zároveň sa tým vytvoril stav, kde osvietenké a liberálne štandardy trestného práva (a konaní ovládaných materiálnou pravdou) vyžadujú inú mieru dôkazného štandardu než sa vyžaduje v civilnom procese ovládanom formálnou pravdou. Preto dodnes niektoré štáty vyžadujú vyššiu percentuálnu mieru pravdepodobnosti v niektorých druhoch konaní – napr. v škandinávskych štátoch pracujúcich v tomto kontexte s matematickými výpočtami pravdepodobnosti, alebo v štátoch *common law* v podobe sprísnenej požiadavky trestnoprávneho dokazovania „*beyond reasonable doubt*“ namiesto civilnoprávneho „*preponderance of evidence*“.

V našich podmienkach sa namiesto takéhoto rozlišovania „miery presvedčenia“ či „miery pravdepodobnosti“ stále rozlišuje iba medzi štandardom tzv. **formálnej pravdy** a štandardom tzv. **materiálnej pravdy** – vy-

stihujúc v tejto jazykovej skratke požiadavku miery a rozsahu bremena tvrdenia a dokazovania, spočívajúcich na stranách (účastníkoch) konania alebo na druhej strane na sudcovi a iných orgánoch aplikácie práva (orgánov činných v trestnom konaní).

Vysvetlenie rozdielu civilného a trestného (ale aj správneho) procesu vo vzťahu k objasňovaniu skutkového stavu a k „hľadaniu pravdy v konaní“ nájdeme stručne a výstižne zhrnuté napríklad v diele Františka Storch, vydanom v roku 1887 pod názvom „*Řízení trestní rakouské*“. Kým v civilnom konaní sa totiž podľa neho dobovo ustálila zásada formálnej pravdy („*v rozepři civilní rozhodnutí své učiní výhradně na onom formálném základě, jež strany samy svými processuálními výkony byly opatřily, třebas i základ tento s pravdou skutečnou se nesrovával ... Zkrátka, soudce civilní nepátrá po tom, co pravdou skutečně jest, ale jen po tom, co dle jistých výkonů processuálních, stranami předsevzatých aneb opominutých pravdou býti se jeví*“²⁶), v konaní trestnom zásada pravdy materiálnej („*Řízení trestní dlužno tedy nezbytně tak upravit, aby poskytovalo dostatečných záruk, že jím skutečná vina nebo nevina, skutečná, materiálná pravda přijde najevo, pokud to ovšem přirozeně obmezenými prostředky lidského poznání vůbec možno. Řízení trestní tedy na rozdíl od řízení civilního ovládáno jest zásadou pravdy materiálné, objektivně...*“).²⁷

V oboch prípadoch – ustálenia skutkového stavu na podklade formálnej alebo materiálnej pravdy – sa však napokon na záver rovnako vyžaduje **racionálna objektívna istota** sudcu o zistenom skutkovom stave – hoci v procese ovládanom formálnou pravdou táto istota nemusí byť zároveň subjektívnou istotou sudcu v zmysle jeho vlastného presvedčenia o pravdivosti zisteného alebo tvrdeného skutkového stavu. **Štandard procesnej istoty – objektívneho a racionálneho presvedčenia sudcu pri samotnom rozhodovaní – je však v oboch spôsoboch ustáľovania skutkového stavu rovnaký, nakoľko pretože je nastavený ako objektívny, a nie subjektívny, čo si treba osobitne uvedomiť a podčiarknuť.**

Neuvedomenie si tejto skutočnosti vo vzťahu k formálnej pravde a k rozporu identifikovaného skutkového stavu so subjektívnym presvedčením sudcu, bolo pritom zárodkom ďalšieho právneho a aj filozofického problému. Snaha o zisťovanie „skutočného“ skutkového stavu sa osobitne v druhej polovici 20. storočia začala v extrémnom (a mylnom) výklade chápať rozumieť nielen ako zavedenie materiálnej procesnej pravdy v civilnom konaní, ale aj ako **povinnosť hľadať skutočnú, objektívnu pravdu v zmysle korešpondenčnej pravdy.**

Nesprávne stotožnenie „materiálnej pravdy“ ako slovného spojenia pôvodne vystihujúceho výlučne podstatu toho, komu svedčí bremeno dokazovania na účel nadobudnutia expertnej epistemickej pravdepodobnosti (objektívnej istoty sudcu), s pravdou v jej korešpondenčnom význame „skutočnej, objektívnej pravdy“, totiž vy-

²⁶ STORCH, F. *Řízení trestní rakouské*. Díl I. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1887, s. 5–6.

²⁷ Tamže, s. 8.

hovovalo práve materialisticky orientovanej marxisticko-leninskej „filozofii“ (resp. skôr len „ideológii“ budovanej na marxistických materialisticko-filozofických východiskách), a rovnako aj materialisticky orientovanej socialistickej teórii procesného práva.

K presadeniu tejto zásady dochádza v náročnej atmosfére 50. rokov za ideologickej záštity marxizmu-leninizmu. Známy sovietsky prokurátor a teoretik Andrej Vyšinskij, ktorý vedecky rozpracoval aj uplatňovaniu zásady materiálnej/skutočnej pravdy v procesnom konaní, vychádzal z presvedčenia, že skutočnosť zistená dôkazmi je objektívna, tak ako je objektívny celý svet javov a vecí, v ktorom človek žije.²⁸ Potrebné bolo teda hľadať objektívnu (vo význame „skutočnú“) pravdu na „rozdiel od pravdy právnickej“ (inak povedané expertnej epistemickej pravdepodobnosti, tam, kde nie je možným možno použiť korešpondenčnú teóriu pravdy).²⁹

V 50. rokoch 20. storočia sa tento koncept ustaloval a na stránkach Právneho obzoru nájdeme aj pokusy o jeho teoretické zdôvodnenie – dokonca cez koncept korešpondenčnej teórie pravdy, hoci samozrejme bez jeho napájania na Aristotela a Tomáša Akvinského: „Čo značí vlastne požiadavka materiálnej pravdy? Značí nutnosť zhody medzi skutočnosťami zistenými v sudcovskom rozhodnutí (na ktorých rozhodnutie — ako na základnom pilieri — sa zakladá) a medzi pravdou faktickou, reálnou, — materiálnou. Tendencia nového Trestného poriadku, ako aj všetky ustanovenia Osnovy, ktoré ustálenie pravdy umožňujú a podporujú, nepochybne vymedzujú cestu k hľadaniu i objaveniu tejto shodyzhody, aby sa takto vytvorila žiaduca pevná základňa pre spravodlivý výrok súdu o vine a trestu.“³⁰

Napriek tomu, zákon č. 87/1950 Zb. o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok) – účinný do 1. januára 1957 základné zásady trestného konania, a teda ani zásadu materiálnej pravdy, výslovne neupravoval, hoci v rámci dôvodovej správy môžeme možno nájsť aj vysvetlenie

²⁸ Dôležitým v danom ohľade je dielo: VYŠINSKIJ, A. *Theorie soudních důkazů v sovětském právu*. Praha – Brno: Mír, tiskové podniky Svazu bojovníku za svobodu, 1950.

²⁹ „Dôkazné právo sovietske ... smeruje na zistenie objektívnej pravdy, alebo inými slovami skutočnej pravdy. V takomto súdnom procese, či už trestnom alebo civilnom, otvára sa najmä v dôkaznom postupe široké pole na použitie pravidiel marxistickej dialektickej metódy, ktoré sú jedine spôsobilé zaistiť konečný cieľ: zistenie objektívnej pravdy. Formálna logika, metodika buržoázneho dôkazného práva, nie je súca zistiť skutočnú pravdu, t. j. to, čo skutočne jestvuje, čo je skutočným obsahom vecí a javov. Formálna logika buržoázneho procesu uspokojuje sa preto zistením, ako sa javia určité veci alebo udalosti v skutočnostiach, ktoré strany predkladajú súdu, bez ohľadu na to, do akej miery sa v týchto skutočnostiach prejavujú skutočné vzťahy... Uspokojuje sa teda tým, čo právnici nazývajú právnickou pravdou. .... Sovietske dôkazné právo odmieta formálne právnu metódu, ako metódu, ktorá vylučuje možnosť uskutočniť cieľ sovietskeho súdneho konania: zistiť skutočnú pravdu.“ STEINER, J. Teória sovietskeho dôkazného práva (podľa akademika A. J. Vyšinského). *Právny obzor*. 1951, roč. 34, s. 77.

³⁰ UDVARDY, L. Nový trestný proces. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, s. 299.

a zdôvodnenie požiadavky „materiálnej“ (teda ešte nie „objektívnej“) pravdy.³¹

Ani ustanovenie § 2 ods. 7 zákona č. 64/1956 Zb. o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok) – účinné od 1. januára 1957 do 1. januára 1962 – pritom výslovne nezakotvilo zásadu objektívnej pravdy, ba dokonca formulačne by sa naopak, dalo paradoxne hovoriť o klasicom „buržoáznom“ štandarde materiálnej pravdy: „Orgány činné v trestnom konaní vykonávajú a zhromažďujú dôkazy z úradnej povinnosti alebo na návrh strán tak, aby všetky okolnosti významné pre rozhodnutie veci boli náležite objasnené“³²; pritom sú povinné s rovnakou starostlivosťou prihliadať ako na okolnosti svedčiace proti obvinenému, tak aj na okolnosti svedčiace v jeho prospech. Doznanie obvineného neoslobodzuje orgány činné v trestnom konaní od povinnosti preskúmať a všetkými dosiahnutelnými dôkazmi overiť všetky okolnosti prípadu.“ Podľa dôvodovej správy k vládnemu návrhu zákona č. 64/1956 Zb. patrila však napriek uvedenej textácii zákona zásada objektívnej pravdy k základným zásadám trestného konania.³³

³¹ „Osnova odstraňuje radu formálnych ustanovení, ktoré obsahovali buržoásni procesní právo. Dúsledným odstránením spletičnosti a neprehľadnosti dosavadných buržoásnych predpisů stává se osnova srozumitelným a přehledným předpisem také pro neprávnický a umožní zejména soudcům z lidu, aby jí porozuměli bez složitěho právnického výkladu. ... Všechna ustanovení osnovy mají napomáhat ke zjištění materiální pravdy. Jeví se to především v zásadě ústnosti a přímosti řízení. Soud se sám přímo přesvědčí o všech rozhodných skutečnostech a na základě těchto svých bezprostředních poznatků potom rozhoduje ve shodě s objektivně zjištěnými skutečnostmi. ... Vědomí a svědomí soudu je určováno novou morálkou — morálkou společnosti, která vykořisťování likviduje. V tomto smyslu dostávají také zásady trestního řízení novou náplň, protože se s jejich pomocí uplatňují hlediska socialistické morálky. Vyšší demokratičnost nového trestního procesního práva je patrná též z úpravy obhajoby obviněného v trestního řízení. Umožňoval-li kapitalistický řád obhajobu často pouze tomu občanu, který měl dostatek hmotných prostředků, umožňuje osnova každému obviněnému nejširší právo obhajoby. Tato možnost se opírá zejména o důsledně uplatnění zásady materiální pravdy v řízení.“ [2022-09-25]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm>.

³² Rámčovanie hodnotenia dôkazov novou drasticky sa presadzujúcou ideológiou je však napriek tomuto formulovaniu textu zákona evidentné: „Sovietske procesné zákony, prízvukuje Vyšinskij, prikazujú hodnotenie dôkazov len do právomoci súdov: jediným základom pre toto hodnotenie je sudcovo vnútorné presvedčenie, ktoré sa opiera o posúdenie všetkých okolností procesu v ich súhrne. Zisťovanie hmotnej pravdy, čo je jedným z hlavných úkolov sovietskeho súdneho konania, je súhrnom zložitej duševnej a rozumovej činnosti, ktorá vyvrcholí v utvorení sudcovského presvedčenia o správnosti riešenia veci, t. j. v utvorení tzv. vnútorného presvedčenia.“ Citované podľa: KRÁL, Š. Recenzia diela VYŠINSKIJ, A. *Theorie soudních důkazů v sovětském právu*. Praha – Brno, 1950. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, s. 156.

³³ [2022-09-25]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1954ns/tisky/t0095_09.htm>. Porovnaj tiež zakotvenie zásady materiálnej pravdy v občianskom práve procesnom. Podľa § 1 ods. 2 zákona č. 142/1950 Zb.: „Pri vykonávaní týchto úkonov

K otázke absolútnosti objektívnej pravdy sa pritom ešte aj v 50. rokoch vyjadril známy teoretik trestného práva Poláček skôr skepticky a realisticky tak, že pripustil iba maximálnu pravdepodobnosť priblíženia sa k pravde:³⁴ „Materiálna pravda, zisťovaná v trestnom procese je teda pravdou relatívnou; znamená čo najväčšie možné priblíženie sa skutočnosti. Nie je preto správne súdiť, že každá pochybnosť sa má vysvetľovať v prospech obvineného, že tam, kde sa nepodari zistiť absolútnu pravdu, treba podľa predpokladu nevinu vyniesť oslobodzujúci rozsudok. Nie je správne tvrdiť, že pokiaľ je vina len pravdepodobná, je rovnako pravdepodobná i nevina. Ved' pravdepodobnosť má stupne a sudca podľa toho môže pokladať vinu za pravdepodobnejšiu ako nevinu.“³⁵ Toto stanovisko bolo ale však kritizované ako nesprávne stanovisko a materiálna/objektívna pravda bola odvtedy striktne chápaná ako požiadavka na zistenie skutočnej pravdy: „Pokiaľ ide o zásadu materiálnej pravdy, ... že opravdová skutočná justícia – a takou je jedine socialistická justícia – môže sa uspokojiť iba skutočnou, objektívnou, materiálnou pravdou a odmieta akékoľvek iné surogáty pravdy. V sovietskej právnej literatúre vyskytovaly vyskytovali sa svojho, času aj nesprávne názory, akoby objektívna pravda v plnej miere súdu dostupná nebola, že súd sa môže k pravde iba priblížiť, no nemôže ju úplne obsiahnuť, že pri vyšetrowaní faktických okolností trestných záležitostí súd vychádza z pravdepodobných, približných úsudkov a preto môže prichádzať iba k približným, pravdepodobným, nie však úplne overeným záverom. Toto stanovisko autor presvedčivým spôsobom podvracia. Ak sa súd sa k pravde iba priblíži, pravdu však v konkrétnej trestnej záležitosti nezistí, tak nemožno vôbec hovoriť o spravodlivom rozsudku. Priblíženie sa k pravde nie je pravda. ... Preto sa dnes v sovietskom trestnom procese všeobecne uznáva, že zásada materiálnej pravdy vytyčuje požiadavku úplného zistenia a overenia objektívnej pravdy.“³⁶ Uplatňovanie tejto zásady v trestnom a aj v civilnom konaní sa

postupuje súd bez zbytočných formalít. Dbá všestranne o to, aby sa zistil skutočný stav vecí, a spravodlivým rozhodovaním upevňuje socialistickú zákonnosť a vychováva občanov na plnenie ich občianskych povinností.“ Podľa ust. § 6 zákona č. 99/1963 Zb.: „V konaní postupuje súd v súčinnosti so všetkými, ktorí sa zúčastňujú konania, tak, aby sa čo najúčelnejšie zistil skutočný stav vecí a aby ochrana práv bola rýchla a účinná.“

³⁴ „Pojem materiálnej pravdy, ktorý je výsledkom potrieb trestného procesu, nemožno chápať v zmysle absolútnej pravdy. Podľa slov Vyšinského ... podmienky činnosti súdu stavajú sudcu pred povinnosť riešiť otázku nie s z hľadiska zistenia absolútnej pravdy, ale s z hľadiska zistenia maximálnej pravdepodobnosti tých alebo oných faktorov, ktoré má súd hodnotiť. Obsahom pravdy, zisťovanej v trestnom procese, je rekonštrukcia faktu — ľudského konania — ktorý sa odohral v minulosti. Obsah tejto pravdy si nemožno overiť experimentom, ako je tomu u vedeckej pravdy.“ POLÁČEK, F. Zásada materiálnej pravdy, zásada vyhládavacia a zásada voľného hodnotenia dôkazov. *Právny obzor*. 1952, roč. 35, s. 74.

³⁵ Tamže, s. 74.

³⁶ MIČÁTEK, M. Sovietskoe gosudarstvo i pravo, č. 8, 9/1952. *Právny obzor*. 1953, roč. 36, s. 79.

ideologicky dávalo do protikladu „s buržoáznym procesným formalizmom“.³⁷

Následne aj čl. 103 ods. 1 Ústavy ČSSR z roku 1960 zakotvil snahu objasňovať „skutočný stav vecí“ – čím vyjadril princíp objektívnej pravdy (hoci v teórii sa hovorilo nejednotne o objektívnej pravde v trestnom práve, kým v občianskom práve procesnom o materiálnej pravde – v oboch prípadoch však rovnako v nesprávnom objektivistickom chápaní tohto slovného spojenia).

Aj nový Trestný poriadok č. 141/1961 Zb. (účinný od 1. januára 1962) tak vo svetle ústavných východísk zaviedol výslovnú formuláciu **zásady objektívnej pravdy** v ustanovení. § 2 ods. 5 nasledovne: „Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby **bol zistený skutočný stav vecí**, a pri svojom rozhodovaní z neho vychádzajú. Objasňujú s rovnakou starostlivosťou okolnosti svedčiace proti obvinenému i okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a vykonávajú v oboch smeroch dôkazy, nečakajúc na návrh strán. Priznanie obvineného nezabavuje orgány činné v trestnom konaní povinnosti preskúmať a všetkými dosiahnutelnými prostriedkami overiť všetky okolnosti prípadu.“³⁸

Zásada objektívnej pravdy predstavovala „nejdôležitejšiu zásadu činnosti všetkých orgánov socialistického súdnictví. Orgány činné v trestnom řízení byly povinny zjistit objektivní pravdu, t.j. pravdu nepochybnou: pouhá pravděpodobnost, byť i vysoká, nepostačovala.“³⁹ Táto zásada pritom nemala byť izolovaným znakom samotného hlavného pojednávania,⁴⁰ ale bola charakteristická pre všetky štádia trestného konania.⁴¹

³⁷ BOGUSZAK, J. *Teorie státu a práva. Díl II.* Praha: Orbis, 1968, s. 291.

³⁸ Podľa dôvodovej správy k zákonu č. 141/1961 Zb.: „V § 2 shrnuje osnova základní zásady trestního řízení, které se promítají v jednotlivých ustanoveních zákona a které jsou vodítkem při výkladu všech jeho ustanovení. ... Při úpravě zásady objektivní pravdy (§ 2 odst. 5) a zásady ústnosti (§ 2 odst. 11) vycházela osnova z obsahu nové ústavy (Ústava ČSSR 1960 vyhlasující vítězství socialismu – pozn.).“ [2022-09-25]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0066_11.htm>

³⁹ ŠELLENG, D. Projevy zásady materiální pravdy v institutu trestního příkazu. In: J. Jelínek (ed.). *Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny, květen 2016, trestní sekce.* Praha: Nakladatelství Leges, 2016, s. 159.

⁴⁰ KLUKNAVSKÁ, A. *Trestné právo v tieni marxizmu-leninizmu. Československé trestné právo v rannej ére ľudovej demokracie.* Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2021, s. 119.

⁴¹ Prokurátor mal „pomáhať súdu pri zisťovaní materiálnej pravdy“, nakoľko inštitúcia vyšetrovacích sudcov sa „neosvedčila“. Prokurátor sa mal stať „v duchu kardinálnych zásad nového trestného procesu ... strážcom zákonnosti, neochvejným ochrancom materiálnej pravdy — hľadanej a zisťovanej rovnako v neprospech i prospech obvineného všetkými zákonnými prostriedkami práva — a napokon — na tejto všeobecnej základni — vzorným uskutočňovateľom všetkých špeciálnych zákonných ustanovení, usmerňujúcich predmetné jeho celkom nové poslanie.“ UDVARDY, L. *Nový trestný proces. Právny obzor*. 1950, roč. 33, s. 293–294 a s. 307–308.

Aj napriek takémuto dobovému dôrazu na materiálnu či objektívnu pravdu – ktorá sa chápala ako pravda absolútna/skutočná⁴² – sa však v teórii aj praxi stále uznávali aj určité prvky „formálnej pravdy“, napr. uplatnenie zásady *in dubio pro reo* (s výnimkou Trestného poriadku z roku 1950). V občianskom súdnom konaní zasa išlo o ustanovenia upravujúce platobný rozkaz a zmenkový a šekový platobný rozkaz, kde sa uplatňovala (výnimočne) zásada formálnej pravdy, chápaná ako rezignácia na materiálnu (skutočnú) pravdu.⁴³

K priznaniu si reality nemožnosti zistenia objektívnej, či absolútnej pravdy, a naopak k akceptovaniu možnos-

ti zistenia iba expertnej epistemickej pravdepodobnosti (tam, kde nie je možné použiť korešpondenčnú teóriu pravdy) prichádza až po roku 1989 – spolu s potrebou opätovného vyjasnenia rozostretých pojmov a konceptov materiálnej pravdy a formálnej pravdy v zmysle rozloženia bremena tvrdenia a dôkazného bremena medzi subjekty a orgány príslušného druhu či typu konania.

4. Súčasné štandardy procesnej istoty – expertná epistemická pravdepodobnosť

V súčasnosti v Slovenskej republike, napriek uplynutiu niekoľkých desaťročí od roku 1989, stále platí, že ešte aj napr. podľa princípov nového **Civilného mimosporového poriadku** (zákona č. 161/2016 Z. z.), čl. 6, sa v mimosporovom civilnom konaní má stále **zistiť ovat’ skutočný stav veci** – čo je však už v tomto kontexte chápané „iba“ ako prejav procesného štandardu materiálnej pravdy, a nie snahy o hľadanie pravdy objektívnej, či absolútnej. Ide tu pritom o relikv a vplyv podobného ustanovenia, ktoré tiež nájdeme aj v stále platnom a účinnom **správnom poriadku** z roku 1967, v ustanovení § 32 ods. 1: „**Správny orgán je povinný zistiť presne a úplne skutočný stav veci a za tým účelom si obstarat’ potrebné podklady pre rozhodnutie. Pritom nie je viazaný len návrhmi účastníkov konania.**“

I v záujme vyjasnenia pojmov a chápania rozdielu medzi štandardmi materiálnej a formálnej pravdy na jednej strane a objektívnu alebo absolútnou pravdou v marxisticko-leninskom učení či marxistickej filozofii na strane druhej, by však nepochybne bolo vhodné zvážiť uvedené formulácie a nasledovať aj v civilnom procese skôr vzor trestného práva procesného, ktoré v tejto súvislosti prekonalo cestu späť k stavu spred roku 1950. Súčasný **Trestný poriadok** – v ČR rovnako tak ako aj v SR – totiž už od „objektívnej“ pravdy ustúpil. Sformulovala sa nová zásada **zist’ovania skutkového stavu bez dôvodných pochybností** – v ustanovení § 2 ods. 5 českého Trestného rádu a v ustanovení § 2 ods. 10 slovenského Trestného poriadku,⁴⁴ a to v rozsahu, ktorý je nevyhnutný pre rozhodnutie.⁴⁵ Definícia, resp. zákonná formulácia objektívnej pravdy, ktorá by zvädzala k stotožňovaniu s filozofickou, „skutočnou pravdou“, teda bola v trestnom procese opustená. Keď sa preto dnes napriek tomu v trestnoprávnej náuke hovorí o „materiálnej pravde“ – myslí sa tým už iba „pravda“ v obmedzenom procesnoprávnom chápa-

Aj laicizácia súdnictva mala napomáhať k uplatneniu zásady materiálnej pravdy: „*Prirodzené vlastnosti sudcov z ľudu, svedomitě vyberaných na svoje funkcie, spolu s odbornou znalostí zákonov sudcov z povolania, zaisťujú zvýšenú úroveň zisťovania materiálnej pravdy a tým aj celého súdneho rozhodovania.*“ Citované podľa: Poznámky. Po prvom celoštátnom zjazde sudcov z ľudu. *Právny obzor*. 1950, roč. 33, s. 70.

Dokonca advokát sa mal stať „*vedomým spolupracovníkom pri zisťovaní objektívnej pravdy*“: „*Dnes, po dokončení tejto reorganizácie, boli vytvorené všetky predpoklady k tomu, aby náš pracujúci ľud v mestách aj na vidieku prestal vidieť v advokátoch sebeckých koristníkov a bezcitných vydriduchov, ale aby v nich videl svojich nezištných a ohľaduplných poradcov a obracal sa na nich ako na uvedomelých spolupracovníkov našej ľudovej justície pri zisťovaní objektívnej pravdy.*“ Citované podľa: Prejav ministra spravodlivosti Dr. Štefana Raisa pri otvorení Právnej poradne č. 2. v Bratislave dňa 29. sept. 1951. *Právny obzor*. 1951, roč. 34, s. 825.

Aj výchova právnikov na právnických fakultách mala zohľadniť iné chápanie zásad trestného konania a nová generácia mala prevychovať či vykorenit’ tú starú, resp. buržoáznu: „*Veľká diskusia vznikla okolo otázky zásady materiálnej pravdy a sudcovho vnútorného presvedčenia. Bolo skutočne radosť počúvať týchto mladých ľudí, ktorí vedeli problémy i vlastné pozorovania z praxe obhájiť a kde to bolo treba aj kritizovať. Pre niektorých prokurátorov a sudcov by bolo skutočne veľmi osožné, keby mal i možnosť vypočuť si túto diskusiu, najmä kritické slová, adresované sudcom a prokurátorom, u ktorých študenti spozorovali často nedostatočné dodržiavanie zásady vyhľadávacej a ešte častejšie im zazlievali nedostatočné skúmanie materiálnej pravdy. Dnes už naši poslucháči vedia, že formalistické konštatovanie spáchania trestného činu nestačí a púhym odsúdením málokedy nadobudne páchatel’ presvedčenie o spravodlivosti rozsudku a o vlastnej nebezpečnosti pre spoločnosť. Pokiaľ ide o obhajobu, poslucháči poukázali na prípady, kedy obhajca sa snaží zľahčovať nebezpečnosť spáchaného trestného činu pre spoločnosť a tak dosiahnuť miernejší trest. Popri týchto kritických slovách padlo so strany poslucháčov však tiež spokojné konštatovanie, že naše zľudovené súdnictvo skutočne plní úlohu, vytýčenú v § 1 trestného zákona.*“ SCHUBERT, L. Rastie nám nový právnický dorast. *Právny obzor*. 1951, roč. 34, s. 947.

⁴² Právny spor zašiel v 50. rokoch až tak ďaleko, že sa spochybňoval pojem materiálna pravda a časť právnej vedy presadzovala pojem „pravda absolútna“. Pozri VYŠINSKIJ, A. J.: Niektoré otázky sovietskej právnej vedy. *Právny obzor*, 1953, roč. 36, s. 766–767.

⁴³ Porovnaj: BRUNA, E. *Otázky právního procesu*. Praha: Leges, 2010, s. 140 a nasl.; Tiež MACUR, J. *Dokazování a procesní odpovědnost v občanském soudním řízení*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1984, s. 69.

⁴⁴ § 2 ods. 10 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok: „*Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie. Dôkazy obstarávajú z úradnej povinnosti. Právo obstarávať dôkazy majú aj strany. Orgány činné v trestnom konaní s rovnakou starostlivosťou objasňujú okolnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a v oboch smeroch vykonávajú dôkazy tak, aby umožnili súdu spravodlivé rozhodnutie.*“

⁴⁵ Predmetná zásada bola do slovenského právneho poriadku zavedená v roku 1994 novelou zákonom č. 247/1994 Z. z.

ní rozloženia dôkazného bremena, čo vylučuje mýliť si materiálnu pravdu so „skutočnou“, filozoficky skúmanou pravdou.⁴⁶

Šámal⁴⁷ dokonca priamo hovorí, že pravda zistená v trestnom konaní je pravdou relatívnou a nie pravdou absolútnou,⁴⁸ **a pred orgány činné v trestnom konaní by sa nemali klásť nespĺniteľné požiadavky zisťovania pravdy absolútnej.**

Selleng⁴⁹ k uplatňovaniu tejto zásady konštatuje, že **„pokud jde o současné vyjádření zásady materiální pravdy, nutno podotknout, že cílem trestního řízení není a ani nemůže být zjištění pravdy jako takové. Je utopickou představou vytvořit takový proces, který dokáže zaručit jak vydání konečného rozhodnutí, tak i nalezení pravdy. Jak již konstatoval Hegel, posouzení skutkové podstaty vychází z empirických okolností, ze svědeckví o činu a z podobných názorů, pak však ještě z faktů, z nichž lze vyvodit závěr o činu a jež ho činí pravděpodobným nebo nepravděpodobným. Má zde být dosaženo jistoty, nikoli pravdy ve vyšším smyslu, která je něčím veskrze věčným; zde je tato jistota subjektivním přesvědčením, svědomím, a otázka zní: Jaké formy má tato jistota dosáhnou u soudu? (Hegel, Základy filosofie práva.) Důležitým kritériem, které je vyjádřeno i v ust. § 2 odst. 5 Tr. řádu, tedy není pravda jakožto objektivní veličina, ale jistota jakožto veličina subjektivní. Jistota je přítom v průběhu trestního řízení vytvářena tím, že obě klíčové strany – obhajoba i obžaloba – přicházejí se svými vlastními vylíčeními toho, jak se skutek odehrál. Třetí konstrukci událostí minulých však vytváří soud. Soudcovské rozhodování v dnešní době není primárně o nalezení**

⁴⁶ DESET, M. O hľadání pravdy v trestnom konaní v minulosti a dnes. *Právník*. 2013, č. 2, s. 173.

⁴⁷ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 149–150.

⁴⁸ Konceptia trestného procesného konania sa ale pravdy na viacerých miestach priamo domáha, osobitne § 62 ods. 2 slovenského Trestného poriadku ustanovuje pri podaní trestného oznámenia ústnou formou povinnosť poučiť oznamovateľa o zodpovednosti za uvedenie vedome nepravdivých údajov vrátane následkov krivého obvinenia; § 131 ods. 1 ustanovuje povinnosť poučiť svedka o tom, že je povinný vypovedať pravdu, nič nezamlčať, a o trestných následkoch krivej výpovede, § 144 ods. 1 povinnosť poučiť znalca o trestných následkoch vedome nepravdivého znaleckého posudku. Ustanovenie § 268 ods. 4 v rámci znaleckého dokazovania pamätá aj na prípad, ak bol posudok predložený stranou a osoba podávajúca posudok nie je zapísaná v zozname znalcov, táto osoba pred súdom zloží sľub podľa osobitného zákona a predseda senátu ju poučí o trestných následkoch vedome nepravdivého znaleckého posudku. Prísahu v zmysle podľa § 265 ods. 1 skladá svedok odvolaním sa na svoju česť a svedomie, že bude vypovedať pravdu, nič iné len pravdu a vedome nič nezamlčí.

⁴⁹ ŠELLENG, D. Projevy zásady materiální pravdy v institutu trestního příkazu. In: J. Jelínek (ed.). *Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny, květen 2016, trestní sekce*. Praha: Nakladatelství Leges, 2016, s. 159–160.

pravdy, nýbrž o legitimitě rozhodnutí, resp. přesvědčení soudu. Pojem materiální pravdy v trestním řízení má tedy spíše povahu snahy o přiblížení se k pravdě na základě subjektivního přesvědčení soudce na objektivním základě (výpovědi svědků, spisového materiálu). ... Nelze mít totiž za cíl dokázat objektivní pravdu, ale získat poznatky o tom, co se stalo.“

Tak sa akceptuje to, že obmedzené schopnosti nášho poznávania nám dovoľujú dosiahnuť len tzv. **praktickú istotu**. S čím však možno polemizovať, je to, či ide o istotu subjektívnu alebo objektívnu. Pod praktickou istotou sa totiž v dnešnej koncepcii podľa nášho náhľadu skrýva vlastne to, čo sme v úvode nazvali expertná epistemic-ká pravdepodobnosť – ako presvedčenie sudcu, ktoré nie je spochybňované žiadnymi racionálnymi objektívnymi pochybnosťami (a na neracionálne a neobjektívne/subjektívne pochybnosti sa neprihliada), a je teda výsledkom „starostlivého uváženia“, ako „objektívna istota“. Podľa ustanovenia. § 2 ods. 12 slovenského Trestného poriadku tak totiž platí, že „*Orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia dôkazy získané zákonným spôsobom podľa svojho vnútorného presvedčenia založeného na starostlivom uvážení všetkých okolností prípadu jednotlivo i v ich súhrne nezávisle od toho, či ich obstaral súd, orgány činné v trestnom konaní alebo niektorá zo strán.*“⁵⁰

Subjektívna istota (vnútorné presvedčenie) tak v zmysle expertnej epistemickej pravdepodobnosti musí byť v tomto prípade **korigovaná (objektívizovaná starostlivým uvážením)** tým, že sa neprihliadne na tie subjektívne pochybnosti, ktoré sú iracionálne alebo iným spôsobom neobjektívne. „Praktická istota“ tak pritom nie je výlučne subjektívnu, a ani subjektívnu istotou vytvorenou na podklade objektívnych skutočností, ale je subjektívnu istotou, ktorá musí byť ešte následne objektívizovaná – neprítomnosťou iracionálnych a neobjektívnych pochybností. Namiesto objektívnej pravdy tak dnes pracujeme skôr s konceptom objektívnej istoty, ako výsledkom „starostlivého uváženia“, kde **objektívna istota je vnímaná ako nemožnosť racionálnej objektívnej pochybnosti**.

Kontrolou a testom správnosti starostlivého uváženia **z pohľadu hľadiska štandardov objektívnej istoty ako opät' prijatej osvietenskej racionálnosti a objektívnosti**, je pritom manifestovaná primárne v požiadavke racionálneho a objektívneho odôvodňovania rozhodnutí súdov, a v možnosti ich následného preskúmania za využitia systému opravných prostriedkov. Touto viacúrovňovou kontrolou sa zabezpečuje práve odfiltrovanie možných subjektívnych a iracionálnych prvkov rozhodovania (pochybností a neistoty) tak, aby výsledok bol racionálny

⁵⁰ Istým prielomom do tejto zásady je konanie o dohode o vine a treste upravené v § 232 ods. 1 Trestného poriadku TP. Ak výsledky vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania dostatočne odôvodňujú záver, že skutok je trestným činom a spáchal ho obvinený, ktorý sa k spáchaniu skutku priznal, uznal vinu a dôkazy nasvedčujú pravdivosti jeho priznania, môže prokurátor začať konanie o dohode o vine a treste na podnet obvineného alebo aj bez takého podnetu.

a objektivne akceptovateľný – vo svetle podľa súčasnej paradigmy racionality a objektivnosti záverov.

Záver

Kým antika si uvedomovala, že procesným štandardom pre právno-aplikačné rozhodovanie je skôr pravdepodobnosť, než pravda, štandardy tejto pravdepodobnosti ešte neboli presne rozpracované. Stredovek hľadal návod na dosiahnutie pravdepodobnosti správneho záveru v objektivných ukazovateľoch viazanej (legálnej) dôkaznej teórie. Tá však bola v rozpore dokonca i s objektivným a subjektivným poznaním skutočnosti samotného orgánu aplikácie práva (sudcu). Preto sa v 18. a 19. storočí presadila koncepcia objektivnej a subjektivnej istoty sudcu, ktorá však v konaniach riadených formálnou pravdou v liberálnom procese viedla opäť k rozporu medzi poznaním skutočnosti zo strany sudcu a tvrdením strán, čo istým spôsobom riešila už sociálna koncepcia civilného procesu na začiatku 20. storočia. Nová socialistická koncepcia procesného práva v druhej polovici 20. storočia hľadala iné riešenie – pod vplyvom marxisticko-leninského učenia ho videla v možnosti a schopnosti zisťovania objektivnej – skutočnej – pravdy (v zmysle korešpondenčnej teórie pravdy). Filozofická aj právna nemožnosť naplnenia tohto ideálu v civilnom aj trestnom procese však

napokon v 21. storočí vedú k akceptovaniu skutočnosti, že rovnako v konaniach, riadených formálnou, ako aj materiálnou pravdou, v skutočnosti sudca musí nadobudnúť presvedčenie zodpovedajúce expertnej epistemickej pravdepodobnosti v zmysle dnes akceptovaného „štandardu istoty“ ako objektivnej istoty bez racionálnych a objektivných pochybností, resp. bez takých pochybností, ktoré zohľadňuje platná právna úprava. Expertná epistemická pravdepodobnosť ako objektivná, či „praktická istota“ všade tam, kde nie je možné použiť korešpondenčnú teóriu pravdy, je teda zrejme práve tým riešením, ktoré najviac zodpovedá našim možnostiam, a ktoré zároveň dokáže učiniť zadosť očakávaniu a povinnosti rozhodnúť spravodlivo v konkrétnej veci. To pritom platí dokonca dnes i v slovenskom civilnom sporovom konaní, kde sociálna koncepcia civilného procesu (platná na Slovensku podľa Civilného sporového poriadku) umožňujú sudcovi neprijatť konsenzuálnu pravdu (zhodu) strán tam, kde je to zjavne objektivne nezodpovedajúce skutočnosti. Dôvodom odmietnutia konsenzuálnej pravdy však v tomto prípade nie je hľadanie objektivnej pravdy, ale hľadanie objektivnej istoty bez objektivných pochybností. Štandard objektivnej istoty sa pritom aspoň teoreticky dokáže vysporiadať aj so subjektivnou neistotou a subjektivnými pochybnosťami sudcu o tvrdenom či zistenom skutkovom stave – keď sa na pochybnosti, ktoré nie sú objektivnými, neprihliada.